

Partea cea mai consistentă, care conține piesele de corespondență strict legate de activitatea sa politică ori profesională, debutează cu o scrisoare către foștii săi colegi de la Academia juridică din Sibiu, în care îi roagă să doneze cărți la biblioteca acestei instituții (aprilie 1846). În această mică parte din Vormărz, în care încă nu se poate intui nimic despre vremurile care vor urma, Rannicher se preocupă mai ales de redactarea unor lucrări istorico-juridice, în paralel cu activitatea sa din Târgu Mureș, de unde pleacă marea majoritate a scrisorilor. El se va afla tot aici când izbucnește Revoluția în anul 1848, redactând la 26 martie o scrisoare către un prieten în care descrie situația de acolo. Urmează o cezură, până la 24 iulie 1849, când va trimite din Viena următoarea scrisoare; majoritatea pieselor de corespondență care urmează sunt trimise tot de aici, conținând importante informații relative la situația politică din Viena și la modul în care erau văzute aici chestiunile transilvănene, mai ales cele privitoare la activitățile sașilor ardeleni. În continuare, atât locul întocmirii, cât și conținutul scrisorilor vor urmări traiectoria activității lui Jakob Rannicher, oferind detalii interesante mai ales despre situația din momentul cotiturii politice, între căderea regimului neoabsolutist și instaurarea celui liberal.

Lectura acestor scrisori, care urmăresc o perioadă îndelungată din istoria Transilvaniei, marcată de numeroase cotituri, oferă atât specialiștilor, cât și celor interesați o gamă largă de informații, în care cele de ordin privat se împletesc cu cele legate de politică. Aceste informații, precum și prezentul volum, întregesc astfel cunoștințele editate asupra acestei perioade.

Loránd L. Mády

Attila VARGA, *Biserică, Stat și Franc-masonerie în Banat și Ungaria (1848-1889)*, vol. I-II, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2008, 622 pag.

„... Mi-am focalizat atenția”, mărturisește autorul, „asupra celor trei actori importanți de pe scena realităților maghiare din a doua jumătate a veacului al XIX-lea: Biserica, Statul și Franc-Masoneria, dar fără intenția de a-i prezenta în antiteză. Nu am intenționat nici să judec cu vehemență, nici să pun etichete și, cu atât mai puțin, să dau verdicte definitive” (p. 11). Așadar „titlul atent trifurcat”, așa cum remarca Sorin Mitu în prefața cărții, ar reprezenta deja o *mise en scène* (punerea în scenă).

La ce să ne așteptăm din partea acestei cărți? Este vorba despre o relație de iubire, armonioasă între cei trei actori enunțați în titlu? Sau, dimpotrivă, despre o relație antagonică, ireconciliabilă? Cine sunt, de fapt, acești actori: biserica, statul, francmasoneria? De ce Banat și Ungaria? De ce secolul XIX?

Cartea împlinește promisiunea făcută în titlu. Da, biserica este cea romano-catolică. Mai precis biserica romano-catolică din Banat, în raporturile ei cu arhiepiscopiile și primația ungară, și, mai ales, în relația sa directă cu papalitatea. Statul reprezintă autoritatea temporală, laică, fie ea habsburgică (înainte de 1867) sau maghiară (după 1867). Francmasoneria este definită prin organizarea ei în varianta maghiară, în ateliere, loje și Marea Lojă Simbolică Maghiară. Biserică, stat și francmasonerie cunosc, toate, momente de glorie în secolul națiunilor și în spațiul multiethnic bănățean.

Cartea nu este însă ceea ce ne-am așteptat. Ea este cu mult mai mult, derutant de mult. Din spatele actorilor aruncați în prim-plan, în lumina reflectoarelor, se ivește adevăratul personaj principal al cărții. Acesta este episcopia romano-catolică de Cenad, în intervalul cuprins între revoluția pașoptistă și moartea episcopului Alexander Bonnaz (1889). Toate drumurile, toate firele istorice și toate ițele pleacă de la și duc la episcopia de Cenad.

Structura cărții este deosebită. Pe de o parte, barocul titlurilor capitolelor și subcapitolelor, ornamentele de expresivitate lingvistică provoacă și captivează, în același timp. Autorul ne stimulează curiozitatea, vorbind despre „istoria secretă” a francmasonilor maghiari (cap. I), „Un papă în ofensivă și un diplomat în halat de casă” (cap. II.1.a), despre „preotul ștregar” (cap. II.4.b), despre „Biserica anglicană în Ungaria: un episcop din Banat dornic de ruptură” (cap. II.4.e), despre „Un caz celebru de

auto-răspopire: episcopul ‘heartbreaker’ (cap. II.5.a), cu „Un ‘Best-Seller’ de epocă ce vorbește despre români” (cap. II.5.b), despre „Cel mai harismatic, hazliu și mai norocos bănățean al epocii moderne” (cap. VII.1) etc. Pe de altă parte, unele elemente structurale sunt intenționat folosite repetitiv (cum ar fi analiza „activității interne” și a „activității externe” a diecezei Cenad în segmente temporale succesive: 1848-1849, 1850-1860, 1860-1889), pentru a completa imaginea deja existentă, cu noi amănunte istorice. Acestea se transformă adesea în elemente-surpriză, ce ne răstoarnă dintr-odată perspectiva.

Poate capitolul I (vol. I) dedicat francmasoneriei este cel mai simplu și mai accesibil alcătuit. El creionează un tablou concret, despre un fenomen discret, până de curând tabu.

Când însă autorul se dedică adevăratului subiect al operei sale, episcopia de Cenad, cititorul neavizat se trezește dintr-odată într-o lume total necunoscută, populată de o multitudine de personaje și situații, printre care autorul ne conduce cu multă dezinvoltură, ce-i drept, dar fără a ridica vălul misterului decât treptat. Pare o probă de inițiere, pe care cititorul trebuie s-o treacă, câștigându-și astfel dreptul la cunoașterea care i se oferă mai apoi gradual. Pe măsura înaintării în lectură, lucrurile încep să se lege, ca piesele unui puzzle ce întregesc ansamblul.

Tehnic vorbind, istoria episcopiei de Cenad în secolul al XIX-lea este narată pe mai multe planuri. Mai întâi, galeria episcopilor ei: diplomatul Lonovics József (p. 61-79, 101-103), umanitarul Fábry Ignátz (p. 184-194), răzvrătitul radical, francmason, secesionist și răspopit Horváth Mihály (p. 130, 135-158, 199-200, 203), preaumanul Bonnaz Alexander (p. 319-409)... Unele biografii sunt mai mult decât literare, iar Attila Varga știe să exploateze la maximum potențialul românesc al acestor destine.

Pe alt plan sunt expuse evenimentele istorice, sub semnul cărora se desfășoară activitatea episcopilor amintiți, cum ar fi perioada extrem de tulbură și confuză a revoluției pașoptiste, sau, dimpotrivă, evenimentele plănuite sau declanșate de personalități accentuate, precum Horváth.

Sunt descrise și analizate raporturile episcopiei de Cenad cu forurile tutelare: arhiepiscopia de Kalocsa, primațiaatul Ungariei, Sfântul Scaun, dar și cu autoritatea pământeană: împăratul și Curtea habsburgică.

Un alt plan este cel al vieții cotidiene a mânăstirilor și seminariilor teologice, programul de studiu și rugăciune al elevilor și dascălilor, fixat detaliat în regulamentele de funcționare a instituțiilor.

De altfel, volumul al II-lea conține o monografie; aici istoria învățământului romano-catolic din Banat este prezentată minuțios, *ab origine*, de la Sfântul Gerard de Sagredo (Szent Gellért, secolul XI) până în actualitatea sfârșitului de secol XIX, cu toate instituțiile religioase și școlare, într-o abundență de informații.

Autorul optează pentru un soi de „povestire în ramă”, care, pornind de la firul cronologic și epic principal, ne conduce printr-un adevărat labirint. Drumul se abate prin multiple episoade – șocant de diferite unele de altele, trecând de la registrul grav al subiectului propus de titlul serios al cărții la nunațe ludice, umoristice sau la amănunte picante, care mereu și mereu rup narațiunea, dar concomitent o dinamizează sau o dinamitează, după caz.

Etalarea de informații, opulența discursului istoric, implicarea subiectivă necenzurată a autorului, care pare a descrie cu sufletul la gură pășaniile eroilor săi, o anumită doză de inefabil și de mister, de realitate ocultă încă neelucidată, o senzație de Umberto Eco din *Numele trandafirului* ne însoțesc în periplul acesta atât de neobișnuit.

La fel de puțin convențională și total neclasică este și utilizarea surselor de inspirație ale autorului. Așa cum însuși se plânge, Attila Varga n-a beneficiat de bibliografie istorică suficientă pentru a ne oferi uzuala privire istoriografică asupra problemei tratate. În schimb, izvoarele sale sunt cu atât mai prețioase, căci a apelat cu prisosință la documente inedite, descoperite de el în arhive (Archivio Secreto Vaticano; Haus-, Hof- und Staatsarchiv Viena; Arhiva primațială Esztergom; Arhiva episcopiei romano-catolice de Kalocsa; Arhiva francmasoneriei maghiare Budapesta; Magyar Országos Levéltár Budapesta; Országos Széchényi Könyvtár Budapesta; Biblioteca Centrală Universitară Timișoara; Arhiva episcopiei romano-catolice de Timișoara). Însă, în citarea surselor, ne

lovim de o altă particularitate a stilului lui Attila Varga. El reproduce arareori citate compacte din documente, iar trimiterile la fondurile de arhivă sunt cel mai adesea generale. Preferă să repovestească, pe larg, cu toate harurile unui cronicar veritabil, *diarium*-ul episcopiei de Cenad.

Cu certitudine, cartea lui Attila Varga aruncă lumină asupra unor pete albe ale istoriei și aduce un suflu proaspăt în peisajul istoriografic românesc.

Ela Cosma

Simion RETEGAN, *În umbra clopotnițelor. Școlile confesionale greco-catolice din dieceza Gherlei între 1875-1885, mărturii documentare*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2008, 566 pag.

Volumul de față reunește un număr de 402 documente care provin în cvasi-totalitatea lor din Arhiva episcopiei greco-catolice a Gherlei, păstrată la Direcția județeană Cluj a Arhivelor Naționale, punând în lumină la diversele sale dimensiuni complexa problematică a școlii confesionale greco-catolice din Transilvania aflată la momente de răscruce ale existenței sale, într-o vreme în care întreaga politică școlară din Transilvania cunoaște evidente reasezări, izvorâte din intervenționismul tot mai hotărât al statului.

Documentele ilustrează o mare diversitate de probleme specifice școlilor confesionale: procese verbale privind tocirea unor dascăli, contracte și protocoale între comunități și învățători prin care se stabilesc obligațiile dintre cele două părți, acte de donație, declarații prin care satele se pronunță pentru păstrarea școlii confesionale, rapoarte privind starea învățământului, frecvența elevilor, dotarea materială a școlilor. Avem de-a face astfel nu numai cu imaginea stării intrinseci a școlilor confesionale din această perioadă, deoarece aceleași acte evidențiază la un nivel mult mai complex starea materială a satului ardelean în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dezvăluind o diversitate de situații, izvorâte din realitățile generate de mediul natural, de moștenirea istorică, de starea materială, situația demografică, de opțiunile, posibilitățile și viziunea oamenilor asupra realității. Toate acestea pun în lumină faptul că fiecare comunitate reacționa în felul său la provocările schimbării, de cele mai multe ori sinonimă cu modernizarea, iar situația școlii este doar un aspect al acestei schimbări. Privite în alt registru, aceleași documente relevă evoluțiile atitudinilor individuale și comunitare față de școală și rolul acesteia. Dacă în perioada anterioară și, mai ales, în cea neoabsolutistă, rămasă în conștiința oamenilor drept una a presantelor obligații de a înființa școli și a-și da copiii la învățătură, și în noul context școala rămâne percepută de cei mai mulți ca un așezământ de utilitate și cu finalitate concretă, ale cărui rezultate trebuiau să justifice sacrificiile făcute. După cum dovedesc însă documentele, aceste percepții sunt deosebit de nuanțate și ele se relevă în funcție de impactul școlii asupra comunității. Acolo unde impactul și rezultatele au fost vizibile, școala era privită cu mai multă încredere, oamenii fiind dispuși să contribuie din puținul lor; în același timp, avem situații când comunitățile fac presiuni pentru aducerea de învățători cu pregătire corespunzătoare, în alte cazuri mulțumindu-se cu un dascăl mai modest pentru că nu sunt dispuși să scoată din buzunar sume suplimentare.

Aceleași documente atestă și funcțiunile naționale ale școlilor confesionale puse, mai ales după 1875 în fața unor presiuni și exigențe deosebite din partea autorităților politice și amenințate cu desființarea dacă nu satisfăceau criteriile stabilite. Multe dintre piesele documentare înregistrează reacțiile comunităților la aceste amenințări care, de cele mai multe ori, se transpun în măsuri pentru înlăturarea deficiențelor materiale și de organizare cu scopul de a salva poziția școlii confesionale. Varietatea problematicilor pune în lumină relația dintre biserică și școală, materializată de cele mai multe ori de relația dintre învățător și preot în ipostaza sa de director al școlii confesionale, palierul fiind acoperit de o multitudine de situații, de la relații strict convenționale și formale, până la cele în care apar în prim-plan stări conflictuale sau aspecte ale interacțiunilor dintre preoți și enoriași pe tema frecvenței școlare sau, de cele mai multe ori, pe marginea achitării îndeplinirii obligațiilor materiale ale părinților față de școală.